



2008 - 2009

Prosjektrapport

Beiteprosjektet i Agder og Telemark



Liv Kirsten Eide

2009

Kommunene Gjerstad og Risør

INNLEDNING

Kommunen Gjerstad og Risør er de to østligste kommunene i Aust-Agder og har "alltid" hatt felles landbruksforvaltning. Landbruksforvaltningen arrangerer i vinterhalvåret Bondecafé og næringen har her lenge snakket om hvordan en skal utnytte beiter og dyrket mark bedre sett ut fra at vi dårlig arronderte eiendommen og mange grunneiere med små eiendommen. I 2007 utarbeidet Gjerstad kommune landbruksplan med fokus på tilgroingsproblematikken og utfordringer/tiltak knyttet til dette. "Beite som ressurs for landbruket og bygda i Agder og Telemark 2008 – 2009" kom på et svært passende tidspunkt og vi var veldig glade da vi fikk være en av pilotene.

Arbeidet i alle de 6 beiteområdene er ikke ferdig og vi vil fortsette arbeidet utover etterjulsvinteren/våren 2010. Da vil vi foreta en endelig rapport for hvert enkelt beiteområdet og avslutte prosjektregnskapet.

Gjerstad kommune

Gjerstad kommune er en innlandskommune på 324 kvadratkilometer og har ca 2 500 innbyggere. Kommunen har ca 220 eiendommer med jordbruksareal (iflg. gårdskartprosjektet).

Gjerstad var lenge en landbrukskommune der skogbruket stod spesielt sterkt. Jernverket på Eikeland ble etablert i 1706 og senere kom tremassefabrikken på Egeland, Stifoss og Søndeled. Gjennom kommunen går Gjerstadvassdraget og tradisjonelt har bosettingen knyttet seg til vassdraget. E 18 går gjennom den sørlige delen av kommunen. Brokelandsheia som ligger ved E 18 har blomstret de sist 10 årene og det er etablert både næringsvirksomhet og bosett i dette området.

I august 2009 søkte 22 bønder om produksjonstilskudd (7 mjølk, 4 sau, 5 kjøtt) mot over 40 for 10 år siden. Avgangen skyldes noe omlegging/endring av regelverk slik at reduksjonen antall daa i drift og dyr på bås er ikke så dramatisk. Vi har hatt reell nedgang i antall melkeprodusenter og levert mengde selv om noe er kompensert ved kvotekjøp. I tillegg har vi hatt en økning i kjøttfeproduksjonen. Det er veldig positivt at vi de siste årene har en hatt generasjonsskifte på noen av eiendommene i kommunen med en ungdom som satser.

Risør kommune

Risør kommune er en kystkommune på 190 kvadratkilometer med ca 7 000 innbyggere. Kommunen har ca 200 eiendommer med jordbruksareal (iflg. Gårdskartprosjektet).

Kommunen er delt opp av tre fjorder fra øst til vest i tillegg til vann og elver. Kommunen har to øyer, Barmen og Frøyna, som det er helårsbosetting på. Det er bro til Barmen, men for å komme til Frøyna må en i båt.

Som for mange kystkommune på Sørlandet, ligger jordbruksarealet inneklemt mellom skarv og svaberg med vanskelige driftsforhold. I hovedsak kan en si at jordbruksarealene i Risør ligger Gjernes/Hødnebo (mot Kragerø), Hope/Sannes/ Nipe/Gloppe (mot Tvedestrand) samt på Søndeled. Fra E 18 og ned til Risør har vi lite jordbruksareal.

I august 2009 søkte 17 bønder om produksjonstilskudd (5 melk, 3 sau, 2 kjøtt, 3 hest) mot 39 for 10 år siden. Som for Gjerstad skyldes noe av avgangen omlegging/endring av regelverk slik at reduksjon i antall daa i drift og dyr på bås er ikke så dramatisk. Vi har hatt reell nedgang i antall melkeprodusenter og levert mengde selv om noe er kompensert ved kvotekjøp. Det er grunn til å være bekymret for husdyrproduentmiljøet da det er få produsenter igjen. Det positive er at vi har en produsent som har signalisert stor utbygging til melkeproduksjon.

Bakgrunn for deltakelse i prosjektet

Som nevnt så har kommunene felles landbruksforvaltning og kommunene sliter med de samme utfordringene; mange små bruk også med eier ikke bosatt i kommunene, til dels dårlig arrondering av jordbruksarealet, lang transport. Nedgangen i antall aktive bønder er begynt å vises med økende tilgroing i kulturlandskapet.

Næringen hadde i mange sammenhenger drøftet utfordringene med å være bonde i et område med mange grunneiere å forholde seg til og vanskeligheter med å drive på tvers av eiendommer for å effektivisere så godt som mulig.

Landbruksforvaltningen var i ferd med å avslutte landbruksplan for Gjerstad kommune da vi fikk invitasjon til å delta i "Beite som ressurs for landbruket og bygda i Agder og Telemark 2008 – 2009". Siden landbruksplanen fokuserer på kulturlandskapet og tilgroingsproblematikken var det ikke vanskelig å få godkjent en søknad om å være med.

Problemstillinger fra prosjektplan m.m.

I samband med prosjektplanen var våre utfordringer drøfta på en Bondecafè.

Det kom mange innspel på utfordringar som landbruket står ovanfor som òg kan relaterast til beiting og beitebruk:

- mange eire av landbrukseiendommer uten tilknytting til og kunnskap om landbruket
- dårlig arrondering av teigene/eiendommene/jordene
- for få husdyr
- for få aktive bønder (rekruttering)
- lav lønnsomhet
- avstanden til beiteområdene (krev transport)
- etablera beitelag på slike områder
- hvordan skal skjøtselen av de nasjonale, regionale og lokalt viktige kulturlandskapsområdene være
- samarbeidsformer (i beitesesongen, men òg resten av året med tanke på ordna ferie og fritid)
- driftsformer (små besetninger og lite spesialisering)
- endra krav til driftsbygg, enkle og økonomiske bygg

Dersom en oppsummerer dette vil hovedutfordringene våre være knyttet til reduksjon i antall bønder (manglande rekruttering), for få beitedyr og igjengroing som fylgje av dette.

PROSJEKTORGANISERING OG PROSJEKTDRIFT

Prosjektorganisering

Styringsgruppen bestod av representanter fra bondelagene, kommunen og fylkesmannen med jordbrukssjefen som sekretær/prosjektansvarlig/pådriver.

Jens Johan, Gjerstad bondelag

Anders Johnsen, Søndeled bondelag

Lisbeth S Kismul, Fylkesmannen

Rolf Philstrøm, kultur- og næringskonsulent i Gjerstad kommune

Maritha Thomset, turistsjef i Risør kommune

Liv Kirsten Eide, jordbrukssjef Gjerstad og Risør

I tillegg var Katrine Fredriksen inne som vikar for jordbrukssjefen en periode da hun var hos Fylkesmannen, men fremdeles fikk jobbe med beiteprosjektet. Vi har også vært så heldige å ha hjelp fra Joffe de Graaf via nav. Begge to har vært positive element og har tilført prosjektet både kapasitet og kunnskap. Begge deler har vært viktig, men særlig kapasitet, det å få inn ekstra ressurser, har gjort til at vi er komt lengre enn vi trodde en stund.

Utfordringer og flaskehals

Da kommunene ble godkjent som pilot var det ikke fastsatt hvilke beiteområder som skulle inngå i vår pilot. Kommunene inviterte bondelagene Fylkesmannen med på prosjektet. Sammen bestemt vi at områdene som det skulle etableres beite i ikke kunne utsettes for en omfattende medvirkning for da ville tiden løpe fra oss. Den lokale styringsgruppen la vekt på beitekvalitet, størrelsen på beiteområdet, om det må transporteres dyr til området, biologiske verdier, innbyggernes lokalmiljø og turistens øyne da områdene ble valgt ut.

Beiteområdene i Gjerstad er Vestøl, Røed og Melaas/Landsverk og i Risør er områdene Søndeled, Frøyyna og Akland.

Siden prosjektet skulle gå i tillegg til daglig drift på landbruksforvaltningen var tid/kapasitet en utfordring. Det ble ikke vurdert å få inn ekstern prosjektleder da det ikke ble sett av nok ressurser til dette. I tillegg ble det vurdert som gunstig at landbruksforvaltningen sammen med næringen tok hånd om prosjektet siden kunnskap og kjennskap om næringen og området ligger her og skal ligge her etter prosjektet er avsluttet. En så også for seg at prosjektet ville videreføres etter at hovedprosjektet ble avsluttet og derfor ble det enda viktigere å ha kontinuitet i arbeidet.

Den største utfordringen i forhold til områdene var å få til et godt samarbeid med grunneierne og husdyrprodusentene. Vi satte oss som mål å ha møte ned alle grunneierne i hvert område før vi gikk videre med planlegging i områdene. Dette var viktig for å få grunneiernes synspunkter frem og ikke minst for å klare at ingen ting skjer uten grunneierens samtykke – ”det er ingen som gjør noe på din eiendom uten at du er enig.” Styringsgruppens mål var å utarbeide en felles jordleieavtale og beitebruksplan for hvert av områdene for å unngå uklarheter og konflikter i fremtiden. Slike avtaler og planer skal etterpå legges på kommunenes hjemmesider slik at andre også kan bruke de. Jordleieavtale er etter endring av jordloven sommeren 2009 lovpålagt for de som ikke driver jorden selv.

Prosjektplanen

I prosjektplanen var i hovedsak tiltakene knyttet til de 6 beiteområdene. For å synliggjøre prosjektet for andre enn de som ble direkte berørt ønsket en noen tiltak, åpent informasjonsmøte og fagdager, utover dette. I tillegg var det ønske om å vurdere å etablere beitebank.

Store deler av tiltaksplanen er gjennomført. Vår erfaring er at ”ting tar tid” og at det er viktig å bruke tid på forholdet til grunneierne. To år, i realiteten mindre, er for liten tid til å fullføre et slikt prosjekt. Derfor kommer kommunen til å jobbe videre i beiteområdene også i 2010.

KOSTNADER OG FINANSIERING

Prosjektregnskap

Inntekter		
Hovedprosjektet	100 000	
Gjerstad kommune, nye midler	75 000	
Risør kommune, nye midler	75 000	250 000
Egeninnsats, Tilsv min.	150 000	400 000
Utgifter		
Konsulenttjenester*	20 600	
Kjøring og kost	3 500	
Kurs	4 900	
Beverting**	14 000	
Drift	3 000	46 000
Avsatt beiteområdene	190 000	
Avsatt drift og konsulent	14 000	204 000
Egeninnsats	150 000	400 000

*møtegodtgjørelse Bondelaget og Forsøksringen

** åpne møter (nov 08 og juni 09)

Kommunene satte av kr 75 000 hver til prosjektet. Resten av egenfinansieringen innsatsen skulle skje i form av egeninnsats. Det har gått mye tid til prosjektet for landbruksforvaltningen. Vi har til tider vært to personer som har jobbet parallelt med prosjektet. Landbruksforvaltningen m/støttespillere har hatt ansvar for informasjon ut til og 2 møter med grunneierne. Videre er det planlagt og gjennomført to åpne møter/fagdager. I tillegg er det laget plan for gjerding og rydding i flere av områdene, og tilsvarende skal gjøres i de områdene som gjenstår.

Både høsten 08, våren 09 og høsten 09 har prosjektgruppen hatt ofte møter for å sikre progresjon i prosjektet.

Det er ikke ført timelister, men vår velbegrunnede mening er at vi har brukt godt og vel tid på prosjektet tilsvarende egeninnsatsen.

Disponering av ubrukte midler

Midler som ikke er benyttet skal tilføres beiteområdene i første omgang til å dekke kostnader med gjerdemateriell. På Frøyna er det utarbeidet skjøtselsplan, for å sikre at de tiltakene vi gjennomfører tar hensyn til det biologiske mangfoldet på øya, som prosjektet skal bekoste.

GJENNOMFØRTE TILTAK

Som tidligere nevnt vil landbruksforvaltningen forsette arbeidet i de beiteområdene en ikke er ferdig med sikte på å ferdigstille arbeidene her til sommerferien 2010.

Prosjektplanen som ble laget inneholdt selvsagt planer for de 6 områdene vi hadde plukket ut/prioritert. Utover dette ønsket vi å gjennomføre tiltak for allmennheten for å sette fokus på problematikken knyttet til gjengroing og jordleie. I åpent møte november 2008 og under kulturuka i Gjerstad i juni 2009 ble disse arrangementene gjennomført.

I tillegg ønsket styringsgruppen å etablere beitebank på kommunene sine nettsider. Dette er ikke gjort, men det er heller ikke lagt på is av landbruskforvaltningen som tar sikte på å jobbe videre med dette utover våren 2010.

Vi hadde også et ønske om å arrangere fagmøter/fagdager. I juni ble det arrangert gjerdedag på Røed som vel må sies å være vellykket med tanke på fremmøte. Det på påregnes å gå noe tid før gjerdene i vårt område blir satt opp på samme måte. Det var en svært omfattende og kostbar måte å sette opp gjerde på, og selv om gjerdet vil stå i 20 – 30 år så tar det nok tid å endre en gjerdetradisjon.

Videre er det gjennomført en miljøplankveld i Østregionen (kommunene Gjerstad, Risør, Vegårshei, Tvedestrand og Åmli) med svært godt fremmøte. Her ble de noe fokus på rydding av beiter og flere SMIL-prosjekter ble drøftet.

Gjerstad kommune har i 2009 etablert en kommunal kulturlandskapsordning. Denne ordningen ble vedtatt av kommunestyret og kom helt klart som følge av vårt fokus på kulturlandskap.

Det er gjennomført flere møter med grunneierne i alle de 6 områdene. Disse møtene var veldig positive og samtlige grunneiere ønsket arealene brukt for å hindre gjengroing selv om vilkårene de satte varierte noe fra område til område.

Vestøl

To beiter fordelt på 5 grunneiere. Det er en melkeprodusent i området som ønsker å utvide og bruke beitene optimalt slik at dyrket mark kan høstes maskinelt og gi grunnlag for vinterfôr. Tidligere melkeprodusent hadde startet ryddejobben på et stort område som ikke er med i vårt område. Det er utarbeidet forslag til beitbruksplan og jordleieavtale, men noe gjenstår før grunneierne har godkjent den.

Røed

Et stort område delt i to hager med 4 grunneiere. Det er ikke dyr i området. Området var i ferd med å gro igjen. Gjerdeakse ble ryddet og kjøttfe beitet området i 2009. Det skal ryddes ytterligere og kommunen er i ferd med å lage plan på dette.

Det er utarbeidet forslag til beitbruksplan og jordleieavtale, men noe gjenstår før grunneierne har godkjent den.

Melaas/Landsverk

Dette er et viktig biologisk område (A-lokalitet fra kulturlandskapsregistrering 1994). Det er tre grunneiere i området. De siste årene er dyr fraktet inn i området for å beite på den ene eiendommen, men det har vært et problem at dyrene har komt sent og det har vært for få dyr. Vi har møtt en utfordring med å få både nok dyr og med at den ene grunneieren har lagt eiendommen ut for salg.

Det er utarbeidet forslag til beitbruksplan og jordleieavtale, men noe gjenstår før grunneierne har godkjent den. Det er merket sti ut til et fantastisk utsiktspunkt på Melaas slik at det er viktig å ta hensyn til allmennheten. Det er planlagt gjerdeklyver og informasjonstavle eventuelt parkeringsplass.

Søndeled

Her er det 5 grunneiere som i dag to husdyrprodusenter bruker deler av til beite. Området er lite utnyttet og deler er i ferd med å og igjen. Vi holder på å vurdere hvordan vi best skal bruke området til beite og til maskinjord på en slik måte at alle blir tilfredse.

Frøyna

Under kulturlandskapsregistreingeni 1994 ble Frøyna karakterisert som regionalt viktig. Før noe kunne skje på Frøyna var det behov for å utarbeide en skjøtselplan slik at tiltak på øya kunne ivareta det biologiske mangfoldet. Slik plan er under utarbeiding etter feltarbeid sommeren 2009. På Frøyna er det 3 eiendommer og 1 av grunneierne bor på øya. Det er ikke dyr på øya og har heller ikke vært dyr der de siste åren. Sommeren 2009 var det sau på noen av områdene og det er mulighet for at husdyreieren også vil ha sau på øya i årene fremover.

Akland

Et område som vi ikke har fått gjort noe ennå. Vi håpet at vi kan få til noe her.

MÅLSETNING - MÅLREALISERING

I prosjektplanen vår har vi følgende hovedmål

Beiteprosjektet i Gjerstad og Risør skal medverka til å auka talet på beitedyr i kommunen ved å leggja til rette beiteområde for nye driftsformer samstundes som friluftsiinteresser og omsynet til det biologiske mangfaldet vert sikra.

Hovedmålet skal etter planen nås ved følgende delmål:

Beiteprosjektet i Gjerstad og Risør skal.

- *Medverka til ei positiv utvikling av landbruket i våre kommunar*
- *Etablera/organisera beiteområde med nødvendig infrastruktur der dyra kan gå over lengre tid*
- *Gjennomføra informasjonsmøte med aktuelle partar i kvart av beiteområda*
- *Laga avtalar med grunneigarane som stiller beiteareal til disposisjon*
- *Laga beiteplan for dei beiteområda der det er aktuelt*
- *Vurdera sambeiting mellom fleire dyreslag*
- *Arrangera fagmøte om beiting i samarbeid med forsøksring, fylkesmannen, Norsk sau- og geit*
- *Arrangera eit ope møte om samanhengen mellom beiting og kulturlandskap*
- *Synleggjera beitedyra som kulturlandskapspleiarar gjennom aviser og kommunane sine nettsider*
- *Etablera beitebank for våre to kommunar og på sikt bidra til at det vert etablert ein felles beitebank for Aust-Agder i regi av fylkesmannen*
- *Leggja til rett for allmenn ferdsel i beiteområde der det kan vera aktuelt*
- *Ta omsyn til det biologiske mangfaldet i beiteområda*

Vi har i dag ikke nådd alle delmålene for alle beiteområdene, men vi er på god vei.

VIKTIGSTE ERFARINGER - KONKLUSJON

Det har vært et svært positivt prosjekt både for landbruket og for kommunen da det er satt fokus på det landbruket produserer av goder for samfunnet i form av et åpent kulturlandskap.

Det viktigst er å bruke mye tid på grunneierne for å få dialog og for å skape forståelse for/gi kunnskap om hvordan det er å være bonde i dag.

Vi har fått utarbeidet maler for jordleie som blir nyttig for alle som leier jord, jf jordloven § 8 og krav om 10 års jordleiekontrakt når du ikke drive eiendommen selv.

Beitebruksplaner kan være nyttig også i andre områder i kommunene våre.